

Інна Мороз

**СЛАВІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЙОГО НЕОПУБЛІКОВАНОЇ МОНОГРАФІЇ
“КИЇВСЬКА РУСЬ (ПОЧАТОК КИЇВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ)”**

Видатний український історик Іван Крип'якевич, як державник, в основу періодизації України поклав етапи становлення української державності. Це позначилось на проблематиці його монографій, присвячених ключовим моментам державотворення: “Студії над державою Богдана Хмельницького” (1925–1927, 1931), “Богдан Хмельницький” (1954), “Галицько-Волинське князівство” (1984). Як видно, в цьому переліку не було окремого дослідження з історії княжої Русі. Цим періодом безпосередньо він займався наприкінці свого життя. З кінця 1950-х рр. вчений почав працювати над історією Київської Русі, що мала стати частиною багатотомної “Історії УРСР”. Але уже на початку 1960-го року запланований 12-и томник було вирішено скоротити до 5-и томів. У листі до Ф. Шевченка від 21.2.1960 І. Крип'якевич висловив схвильованість з цього приводу, бо доведеться скорочувати “широке полотно” цікавого матеріалу¹. Вчений з великим інтересом працював над темою. Хворий, на схилі літ, він навіть взяв піврічну відпустку, звільнивши від адміністративної роботи час для завершення своїх справ, у т. ч. для закінчення роботи над “Київською Руссю”. У 1962 р. він перередагував свою працю. У листопаді 1962 р. І. Крип'якевич повідомляв, що закінчує, “вигладжує” “Київську Русь”, турбувався про її рецензування². У Родинному архіві І. Крип'якевичів збереглась папка “Київська Русь”³. За відповідним нарисом, що міститься в ній, спробуємо охарактеризувати славістичні погляди історика.

Найперше місце серед державних об'єднань східних слов'ян, на думку І. Крип'якевича, займало Київське князівство. Він зауважував, що прямі дані із часів виникнення цього об'єднання не збереглися, а літописні перекази зазнали втручання пізніших редакторів і вимагають критичного підходу⁴. Значний матеріал дають археологічні дослідження.

¹ Листування І. Крип'якевича та Ф. Шевченка, ІР НБУВ, ф. 349, спр. 1208, арк. 1.

² *Ibid.*, спр. 1233, арк. 1зв.

³ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)*, 72 арк., Родинний архів Крип'якевичів, Папка 11.

⁴ *Ibid.*, арк. 1.

Передумовами економічного піднесення Києва І. Крип'якевич вважав його розміщення в лісостеповій зоні, над Дніпром – однією з основних водних артерій східної Європи, наявність приток Дніпра (Прип'яті і Десни) як природних шляхів, а також сухопутного шляху зі сходу на захід, що здавна проходив біля Києва.

Вчений вказував, що заселення території Києва почалося вже з палеоліту. Постійне заселення київської території, яке можна ідентифікувати за пам'ятками слов'янської культури поховань, І. Крип'якевич відносить до межі нової ери. Він вказує на сліди поселень, виявлені на Андріївській (Старокиївській горі), на горі Киселівці. Історик зазначає, що посуд належить до зарубинецької та черняхівської археологічних культур.

Як свідчать археологічні знахідки, місто складалось з окремих самотійних поселень, які поступово з'єднувались у великий Київ. Вказуючи, що період з V по VII ст. – найменш досліджений у зв'язку з недостатньою кількістю археологічних знахідок, історик наводить опис відомих з VII–IX ст. городищ (на Андріївській горі (центр міста), над Йорданською церквою та на Киселівці). Знахідки арабських монет (VII – початку X ст.), та візантійських (X–XI ст.) дають підставу І. Крип'якевичу зробити висновок, що розвиток зовнішньої торгівлі та організація економічного життя міста перебували під одним політичним керівництвом.

Проте історик зазначає, що чітких вказівок на те, хто саме в цьому періоді займався організацією верховної влади в Києві, керівництвом зовнішніми зв'язками міста, будівництвом київських фортифікацій немає. Розглядаючи цей період у рамках формаційного підходу, І. Крип'якевич вважає, що літописець у легенді про заснування Києва Києм, Щеком, Хоривом і їх сестрою Либіддю спрощував історичний перехід від первісно-общинного ладу до феодального, виводячи його прямо із родового. Він пояснює це відсутністю конкретних відомостей про економічний розвиток Києва, виникнення феодальної верхівки, становище полян серед інших племен та робить спробу реконструювати процес виникнення князівства у полян (Київського князівства) на основі літописних даних про соціально-політичний лад інших племен, насамперед деревлян, в яких управління зосередилось у руках племінної знаті (“луччих мужів”). Вчений був впевнений, що у ранньому Києві відбувся аналогічний процес, який відрізнявся лиш тим, що племінна верхівка була сильнішою і саме вона відіграла головну роль у розвитку Києва⁵. Виникнення київських городищ, особливо великого города на Андріївській горі, історик пов'язує

⁵ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)*..., арк. 5.

з необхідністю захищати місто від сусідніх племен та зовнішніх ворогів (болгар, угрів, хозар).

І. Крип'якевича, як джерелознавця, цікавить достовірність інформації літописного переказу про початок Києва. Будучи переконаним, що оповідання має легендарний характер, він виводить імена епонімів Кисва із топографічних назв⁶, у той час як літописець, навпаки, узалежнює походження географічних назв від легендарних імен. Історик підкреслює, що питання про князювання Кия у народній традиції “не було цілком певним”⁷. У найдавнішому літописі Кий і його брати відображені тільки як засновники міста, а про їх княже становище згадки немає. Крім того, історик згадував також інший народний переказ – про Кия, що був перевізником на Дніпрі. Вчений допускає правдоподібність деяких здобутих редакторами “Повісті” історичних матеріалів про Кия, які відстоювали погляд, що він був князем та засновником Київської династії (прийом у імператора у Константинополі, заснування міста на Дунаї). Аналізуючи дані про існування князівств в інших, менш розвинутих племен, І. Крип'якевич вважає вірогідним існування князівства і в Києві, як в одному з найбільших центрів, і допускає, що Кий міг бути одним із полянських князів.

Виходячи з історичності постаті Кия, академік заявляє, що час його князювання повинен співпадати з періодом виникнення першого київського города на Андріївській горі. І. Крип'якевич відмічає розбіжності археологів щодо датування: VIII–IX ст. (М. Каргер), VI–VII ст. (М. Брайчевський)⁸. Гіпотеза акад. Б. Рибаківа, за якою Кий ототожнювався з Хілбудієм та князував у VI ст., видається І. Крип'якевичу непереконливою. Сам він аргументував тезу, що Кий жив не раніше VIII ст.⁹ Вчений звертає увагу на твердження літописця, що після Кия полянською землею володіла заснована ним династія, про яку, проте, в народній пам'яті не залишилося майже ніяких відомостей.

На основі арабських джерел І. Крип'якевич дійшов висновку, що до IX ст. Русь ще не створила одної об'єднаної держави, а складалася з трьох політичних осередків: Куяви, Славії та Артанії¹⁰.

Характеризуючи економіку Києва VIII–IX ст. за археологічними знахідками (східні монети) та звістками арабських джерел, вчений доводить

⁶ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)*..., арк. 6.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*, арк. 7.

⁹ *Ibid.*, арк. 9.

¹⁰ *Ibid.*, арк. 11

розвиток торговельних зв'язків Києва з країнами Сходу за посередництва двох надволжанських держав – Болгарії та Хозарії. З огляду на значний вплив хозар на ранній розвиток Київського князівства, І. Крип'якевич детально характеризує економічний лад, політичний устрій та релігійну ситуацію в Хозарському каганаті, відзначаючи військову силу і агресивність цієї держави. Широко використовуючи східні джерела для характеристики відносин слов'ян із хозарами, історик робить висновок, що вони спочатку були мирними, базуючись на взаємній торгівлі, і лише пізніше почались агресивні дії з боку хозар, наслідком яких була сплата їм данини різними слов'янськими племенами. Зауважуючи, що час хозарської експансії на слов'янські племена, можна визначити лише приблизно, І. Крип'якевич припускає, що це мав бути період найбільшої могутності хозарського каганату (VIII ст.). Історик висловлює припущення, що шлях експансії міг проходити або по Волзі, із країни буртасів (мордві), які були підданими хозар, або Доном. Найпершими були підкорені в'ятичі, пізніше радимичі і сіверяни, нарешті – поляни. І. Крип'якевич зауважує, що переказ літопису про прихід хозар, який показував перевагу полянських мечів над хозарськими шаблями, міг з'явитися лише в період боротьби Русі з хозарами (в часи Святослава або пізніше) і тому не може служити достовірним джерелом для подій ранішого періоду. Крім того, вчений висловлює сумнів щодо можливості переходу від князівської влади до народоправства (вирішення питання про дань хозарам на народній раді) та вважає це регресом з огляду на досить високий економічний розвиток Києва¹¹. Відсутність згадок про наявність хозарського намісника у Києві дає підставу істориком зробити припущення, що хозарська окупація не ліквідувала цілком київської державності, а влада київського князя або існувала безперервно, або в скорому часі відновилася¹².

І. Крип'якевич відзначає, що Київське князівство досягло повного розвитку з 830–840 рр., коли воно стало відоме під назвою Русі. “Повість давніх літ” (“ПДЛ”) зв'язувала цю назву з приходом варягів. Історик зауважує, що школа норманістів намагалася підтвердити ці міркування, розшукуючи на території Скандинавії назви, які нагадували б “Русь” та дає посилання на працю В. Мошина 1931 р., в якій наводився повний огляд літератури з цієї проблеми¹³.

І. Крип'якевич наголошує на наявності джерел, які, навпаки, показують, що назва Русі походить із раніших, ніж IX ст., часів та пов'язується не

¹¹ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)*..., арк. 21

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

з північними, а з південними – чорноморсько-кавказькими землями¹⁴. Як найранішу згадку про Русь він наводить звістку продовжувача Захарії Ритора під 555 р., який оповідає про народ Рос (Грос), що проживав поряд із амазонками.

Отже, підсумовуючи звістки VI–VII ст., І. Крип'якевич доходить висновку, що народ “рос” жив на просторах між Дніпром та Волгою, а його територія могла доходити до Азовського моря, де й був один із його центрів чи головний центр¹⁵. Східною межею Русі могла бути р. Волга, яка у давніх письменників фігурує під назвою “Рус”, “Руська ріка”. Помітно, що І. Крип'якевичу імпонує гіпотеза А. Шахматова, що назва Русі раніше з'явилася на півдні, і пізніше, із Києва, перейшла в Новгород і інші північні землі¹⁶. Також І. Крип'якевич наводить аргументи Б. Рибаківа, який пов'язує народ “рос” VI ст. із басейном ріки Росі, ототожнює його з культурою пальчатих фібул V–VII ст. та вважає одним із антських племен¹⁷.

Після зникнення у VIII ст., як відзначає вчений, назва “Русь” з'являється у джерелах першої половини IX ст. уже як загальнорозповсюджена. Вчений наголошує на тому, що точна хронологічна згадка цього періоду про Русь (839 р.) міститься у Продовженні Бертинських анналів¹⁸.

І. Крип'якевич погоджується з твердженням “ПДЛ”, що слов'яни і Русь належали до однієї мовної групи, а варяги, словени і ін. прийняли назву Русі після оволодіння Олегом Києва. Розглядаючи питання про територію, з якою пов'язувалась назва “Русь” з IX ст., він наводить відомості з “Повісті”, які дозволяють її ідентифікувати з полянами. Загалом, історик робить висновок, що літописець мав джерела, які показували місцевий, наддніпрянський початок Русі і заперечували теорії “заморського походження Русі” та “не зумів затерти цих звісток і вони попали у його літопис”¹⁹.

Синхронність появи повідомлень у різних джерелах про Русь (830–840 рр.) І. Крип'якевич пов'язує з тим, що Русь заявила про себе в торгівлі, дипломатичними зв'язками з Візантією, наступами на чорноморські землі. Він доходить висновку про існування єдиного центру, який керував цими процесами²⁰.

І. Крип'якевич робить припущення, що спочатку Русь локалізувалась поблизу Азовського моря, а в IX ст. головним її центром став Київ.

¹⁴ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)*..., арк. 21.

¹⁵ *Ibid.*, арк. 24.

¹⁶ *Ibid.*, арк. 27.

¹⁷ *Ibid.*, арк. 24.

¹⁸ *Ibid.*, арк. 25.

¹⁹ *Ibid.*, арк. 27.

²⁰ *Ibid.*

Це сталося внаслідок внутрішнього процесу, який висунув серед племен Подніпров'я на керівне місце плем'я чи групу під назвою Русь, та наступу на азовську Русь хозар (кін. VIII ст.) і угрів ("мадяр") (поч. IX ст.).

Вчений звертає увагу на захоплення Руссю нових територій військовим шляхом, про що свідчить поява нових укріплень (хозарський замок Саркел над Доном). Звідси І. Крип'якевич робить висновок, що Русь, очевидно, на 830-і, 840-і рр. уже створила міцну військову організацію і могла становити загрозу для суперників²¹.

Історик наголошує, що зовнішньою ознакою встановлення нової влади на Подніпров'ї стало поширення назви Русь на Київщину (XI–XIII ст.) та заміна нею назви всієї Полянської землі (за "ПДЛ"). Отже, робить висновок історик, плем'я-переможець поширило свою назву на підкорену територію, на якій заснувало свій державний центр²².

Важливою подією, пов'язаною з закріпленням Русі на Подніпров'ї, стала ліквідація хозарської влади у Києві. І. Крип'якевич підсумовує: "Русь обновила давнє князівство, створене Києм та його династією"²³, а щоб підкреслити незалежність свого князя, в першу чергу, від хозарського кагана та "рівнорядність" його з іншими, Русь прийняла титул володаря "хакан" чи "каган".

І. Крип'якевич приділяє значну увагу проблемі "запрошення варягів на князювання". Він наголошує на тому, що оповідання "ПДЛ" про це потребує особливо критичного підходу, з огляду на те, що роботи А. Шахматова та інших дослідників довели, що це лише довільна комбінація редакторів літопису. Також історик підкреслює, що в легенді виникнення Руської держави та назва "Русь" пов'язувались з приходом варягів всупереч даним про місцеве, південне походження Русі.

Коротко висвітлюючи позицію дослідників, що ототожнюють Рюрика з ютландським вікінгом Рериком, І. Крип'якевич зазначає: "Тотожність Рюрика з ютландським Рериком дуже приваблива, але можна приймати її тільки гіпотетично"²⁴. Також він помічає певні суперечності в біографії Рерика та літописному оповіданні, відсутність згадок про його зв'язок з країною, зі схожою на "Русь" назвою.

Визнаючи завоювання Новгороду і північних земель варягами як історично достовірний факт, академік був переконаний, що Київське князівство

²¹ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)*..., арк. 27.

²² *Ibid.*, арк. 29.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*, арк. 32.

розвинулося ще до приходу варягів, було створене місцевими силами і при його організації варяги відігравали другорядну, додаткову роль²⁵.

Він наголошує, що в Київській державі, в перший період її організації, варяги здобули собі значення як наймані військові частини. Хоча участь варягів у княжих військах була незначна (більше 2%), їх використовували для особливо важких завдань. Історик доводить, що варяги в X ст. займали значне місце також в адміністрації і торгівлі Київської держави. Загалом їх роль він характеризує як участь спеціалістів у різних галузях. У воєнних походах та дипломатичних переговорах вони виступали дисципліновано, як виконавці волі князя та представники “всіх руських людей” та “Руської землі”, тобто Руської держави. І. Крип’якевич, на основі джерел і попередніх досліджень стверджує, що Київське князівство існувало вже із перших десятиріч IX ст., мало великі міста, було густонаселеним, мало розвинуту торгівлю – тобто було організованою державою. Варяги прийшли сюди на заклики київських князів, а не як завойовники. “Вони були тим цементом, який зв’язував різномірні елементи в одну державну цілість”²⁶. При цьому, як зазначає І. Крип’якевич, варяги скоро асимілювалися, “слов’янчилися”. Історик довіряв свідченням арабських письменників, в яких Русь визнавалась слов’янською державою, а про Русь як норманських завойовників не було жодного натяку²⁷.

Отже, можна вважати, що І. Крип’якевич поділяв концепцію релятивного реформізму²⁸, зміст якої полягав у тому, що першопочаток державного життя від часів Кия заклали київські “луччі люди”, а нормани, що прийшли мирним шляхом, а не внаслідок насильницького завоювання, лише мілітарно скріпили державну організацію, очоливши її скандинавською династією. Ця думка прослідковується у І. Крип’якевича ще з дорадянських праць²⁹.

Достовірність оповіді про вбивство братів *Аскольда і Діра*, на думку І. Крип’якевича, сумнівна, з огляду на завдання кінцевої редакції літопису легітимізувати владу Рюриковичів. І. Крип’якевич визнавав, що Дір є історичною постаттю, та навів історичні свідчення на користь його слов’янського походження. І. Крип’якевич підсумовує, що редактор “Повісті” “наздогад зробив їх варягами”³⁰. Одночасну згадку обох князів І. Крип’якевич пояснює

²⁵ І. Крип’якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)*..., арк. 33.

²⁶ *Ibid.*, арк. 57.

²⁷ *Ibid.*, арк. 39.

²⁸ О. Домбровський, *Традиції школи М. Грушевського у львівському НТШ в 30-х роках*, Український історик 1–4 (1996) 264.

²⁹ І. Крип’якевич, *Історія України*, вид. 2, Л. (“Світ”) 1990, 34, 37.

³⁰ І. Крип’якевич *Київська Русь (Початок Київської держави)*, арк. 39.

тим, що Дір був справжнім князем, а Аскольд його намісником³¹. Довільною комбінацією літописця вважав І. Крип'якевич і дати князювання Аскольда і Діра. Свідчення про їх одночасне вбивство він спростовував різними і віддаленими один від одного місцями поховання.

Важливим питанням, якому І. Крип'якевич приділяє увагу, були взаємовідносини слов'ян із Візантією. При цьому він подав широку характеристику економічного і політичного ладу цієї держави. І. Крип'якевич традиційно приділяє значну увагу зіткненню інтересів Візантії та Київської держави довкола Криму та Чорного моря. Для Києва відкритим шлях до Чорного моря став після розгрому уличів київськими князями (середина X ст.). Історик підкреслює, що Візантія, в руках якої перебувала монополія на чорноморську торгівлю, була на перешкоді торговельних відносин Русі. Щоб змінити цю ситуацію, Руссю було здійснено ряд морських походів, опис яких, використовуючи джерельні дані, він і наводить. І. Крип'якевич наголошує, що Русь у відносинах з Візантією одночасно користувалася двома засобами – зброєю і переговорами, що переважно стосувалися розвитку торгівлі³².

Наскільки Візантія серйозно поставилась до наступів Русі, свідчить той факт, що вона налагодила відносини з хозарами для спільних дій проти Русі, а надалі для боротьби з Руссю почала використовувати сили угрів, печенігів і інших кочівників³³.

Історик підкреслив, що в цей період Константинополь проявляв особливу активність у своїй місіонерській діяльності, за допомогою християнства намагаючись поширити свій вплив серед “варварських народів”.

Посилення розвитку Київського князівства І. Крип'якевич пов'язує з іменем кн. *Олега*. Вчений зауважує, що літописці, не маючи достовірних відомостей про заволодіння Олегом Києва, використали лише переказ про його хитрощі, завдяки яким він виманив і убив Аскольда і Діра. Історик був переконаний, що йдеться про боротьбу між двома групами варязьких князів, а переворот мав широку економічну основу.

Історик вважає відомості “ПДЛ” про те, що Олег не мав повної княжої влади, а був лише регентом при малолітньому Ігорі, довільною комбінацією редактора, і впевнений, що автентичні документи Олега, договори з Візантією підтверджують його статус як єдиного “повновласного” володаря. Князювання Олега він розцінює як початок перетворення

³¹ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)...*, арк. 38.

³² *Ibid.*, арк. 47.

³³ *Ibid.*, арк. 51.

київського князівства у Руську державу. Вислів Олега “Київ буде матір’ю руських міст” історик приймає як достовірний, що не суперечить основній тенденції “Повісті”.

Слова літопису “були у нього варяги, словени та інші, і прозвалися Русою” історик розцінює саме як вказівку на те, що до того часу “Русь” була назвою місцевого, полянського населення, а в період Олега її прийняли також іноземці, які поселилися у Києві. І. Крип’якевич пояснює, що назва Русь у ті часи позначала і народ, і територію, і почала поширюватися на всі землі, якими володів Олег.

І. Крип’якевич окреслює територію, яку Олег об’єднав під своєю владою: від середнього Дніпра до верхньої Двини і Волги та системи Ладозького озера³⁴, та наголошує, що об’єднувала їх спільна економіка – “шлях з варяг у греки”.

З’єднання двох окремих економічно-політичних областей – київської і новгородської (“Каава” і “Славія” за арабськими джерелами) в одну державну цілісність академік визнає важливою історичною заслугою Олега. Це об’єднання очолив Олег як “великий князь руський”. І. Крип’якевич зазначав, що в сильній державній владі були зацікавлені, насамперед, купецькі об’єднання, яким допомагав княжий апарат, що спирався на військо.

Після остаточного підкорення земель, Київська держава розпочала боротьбу за ринки для торгівлі Русі. Воєнні походи Олега йшли у двох напрямках: на Візантію і на Близький Схід.

Наступником Олега став *Ігор* (913–945). За “Повістю”, він – син Рюрика. Проте І. Крип’якевич сумнівається, чи мав літописець якісь докази цього³⁵, адже у пізніших генеалогіях коріння Володимира Великого Рюрик ніде не згадується як батько Ігоря. Вчений зазначає, що хоча немає достовірних фактів про взаємовідносини між Ігорем та Олегом, між обома князями були близькі зв’язки, про що свідчить князювання Ігоря, яке в головних рисах продовжувало правління Олега. В оточенні Ігоря варяги продовжували займати провідні місця у війську, управлінні та дипломатії, проте дослідник зауважує, що на переговорах Ігоря з Візантією уже трапляються слов’янські імена.

У дискусійному питанні про походження дружини Ігоря, Ольги, історик допускає, що вона була слов’янського походження, родом зі Пскова. Саме тому Ігорів син, Святослав, одержав слов’янське ім’я³⁶.

³⁴ І. Крип’якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)*..., арк. 57.

³⁵ *Ibid.*, арк. 61.

³⁶ *Ibid.*

У період правління Ігоря продовжувався процес приєднання до Києва сусідніх племен, зокрема деревлян і уличів, які не хотіли підкорятися Києву. Київська держава оволоділа також частиною чорноморського узбережжя. Олегу довелось боротись з печенігами. І. Крип'якевич окреслює територію печенігів, характеризує заняття, підкреслює їх воєнну загрозу.

При описі морського походу Ігоря 941 р., метою якого було намагання Києва встановити владу на узбережжі Чорного моря, І. Крип'якевич зазначає, що руський флот був розбитий грецьким при застосуванні “ясного вогню” (пороху, за поясненням історика)³⁷.

За літописом, від нового походу Ігоря у 944 р. візантійський імператор відкупився. І. Крип'якевич, зважаючи на те, що цей похід не згадується в інших джерелах і низка дослідників вважає, що його взагалі не було, допускає, що літописець використав якийсь пізніший переказ, щоб пом'якшити враження від попереднього невдалого походу Ігоря.

Посилаючись на літописний матеріал, науковець вказує, що договором 944 р. було поновлено торгівлі зв'язки між Руссю і Візантією, але дещо обмежено права руських купців, особливо в Криму та на чорноморському узбережжі. Історик похід Русі на Каспій 943–944 р. пояснює необхідністю забезпечення зв'язків зі Сходом.

Історик особливо підкреслює значення правління у Київській державі дружини Ігоря *Ольги*, яка після його смерті з 945 р. правила як регент малолітнього сина Святослава, але виявивши державний хист, здобула особливий авторитет. Вчений звертає увагу на те, що Ольга проявила особисту ініціативу як у різних галузях управління, так і в зовнішніх зв'язках держави³⁸. Насамперед, їй вдалося підкорити силою древлян. Ольга вноرمувала збір данини з населення, замінивши насильний грабіж (“полюддя”) законами чи розпорядженнями (“устава і уроки”). Вчений зауважує, що “через те експлуатація не стала меншою, але форма її змінилася; бо княжі постанови хоч частково забезпечували населення від зловживань княжих службовців”³⁹. На думку І. Крип'якевича, з огляду на велике значення хутряної сировини для експорту із Русі, Ольга цікавилася організацією полювання на хутрових звірів.

Історик зазначає, що Ольга проводила мирну зовнішню політику. Значне місце він відводить візиту Ольги до Константинополя у 957 р., метою якого, найімовірніше, були торговельні взаємовідносини.

³⁷ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)...*, арк. 66.

³⁸ *Ibid.*, арк. 69.

³⁹ *Ibid.*, арк. 71.

У І. Крип'якевича викликає інтерес налагодження Ольгою зв'язків з Німеччиною, зокрема вислане нею посольство в 959 р. до римського короля Оттона I з проханням надіслати на Русь єпископа і священників⁴⁰. Зупиняючись на шляхах поширення християнства на Русі, І. Крип'якевич вважає правдоподібним, що перші християнські місіонери прибули на Русь саме із Візантії і Візантійський уряд намагався через них проводити свої політичні цілі⁴¹.

Він піддає сумніву літописний переказ про хрещення Ольги в Константинополі, посилаючись на відсутність згадок про цей факт у Костянтина Багрянородного, який досить докладно описує перебування Ольги в Візантійській столиці. Вчений висловлює здогад, що Ольга приїхала до Константинополя християнкою, при ній навіть був священник Григорій.

І. Крип'якевич припускає, що Ольга могла бути незадоволена політичними впливами Візантії і тому здійснювала спроби знайти духовенство на заході, як альтернативу. Проте справа “не повелась”⁴².

Можемо підсумувати, що неопублікована праця видатного українського історика, академіка І. Крип'якевича “Київська Русь”, написана ним наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр., дозволяє змінити стереотипне сприйняття його лише як історика козаччини та визнати, що він, як історик-державник, навіть у радянські часи приділяв увагу всім ключовим етапам українського державотворення.

У своєму дослідженні І. Крип'якевич аргументовано критикує норманську теорію, стверджуючи, що варяги лише скріпили і очолили на певний час уже існуючу слов'янську державну організацію. Посилаючись на арабські джерела, він висловив припущення про первісну локалізацію державного центру Русі на Півдні (біля Азовського моря) та автохтонність назви “Русь”, чим вступив у суперечку із прихильниками привнесення елементів державності з Півночі. Він також подає альтернативні погляди на життя князів Аскольда і Діра, Олега, Ігоря та Ольги.

Сьогодні при розгляді надзвичайно дискусійної і заполітизованої проблеми – початкового періоду Київської Русі – важливим і актуальним є звернення до праць такого авторитетного вченого, як академік І. Крип'якевич. Додаткової ваги цій праці додає те, що історик використав значний масив джерел та літератури (у т. ч. іноземних) та вийшов за межі канонів радянської історіографії, висловлюючи сміливі, оригінальні міркування.

⁴⁰ І. Крип'якевич, *Київська Русь (Початок Київської держави)...*, арк. 71.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*